

ТУРКИСТОН ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРЛИГИДА ТИББИЁТ СОҲАСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАРДА ТУБ БЎЛМАГАН АҲОЛИНИНГ РОЛИ

Хайназаров Бахромжон Бахтиёрович,
Ориентал университети профессори в.б., т.ф.д.

Аннотация: *Ушбу мақолада Туркистон ўлкасида Туркистон генерал-губернаторлиги ҳокимияти ташкил қилинганидан кейин тиббиёт соҳасида содир бўлган ўзгаришларда туб бўлмаган аҳолининг роли таҳлил қилинган. Хусусан, Туркистонга тиббиёт ходимларининг жўнатилиши, ўлкада тиббиёт муассасларининг ташкил қилиниши, врачлар томомнидан тиббий хизматни ташкил қилиниши, ўлка маъмурияти томонидан тиббиёт соҳасига муносабати кўриб чиқилган. Бу борада рус врачларининг мавжуд аҳволни ўнглашга интилишлари, тиббий хизматни туб аҳоли орасида ёйиш борасидаги саъй-ҳаракатлари ҳамда ушбу ташаббусларга ўлка маъмурияти томонидан билдирилган муносабати ҳам таҳлилга тортилган.*

Калит сўзлар: *Туркистон, Туркистон генерал-губернаторлиги, тиббиёт, врач, юқли кассаликлар, касалхона, амбулатория, вабо.*

Аннотация: *В данной статье анализируется роль некоренного населения в изменениях, произошедших в области медицины после установления власти генерал-губернатора Туркестана в Туркестанской области. В частности, были рассмотрены отправка медицинского персонала в Туркестан, организация медицинских учреждений в стране, организация медицинского обслуживания от врачей томом, отношение областной администрации к сфере медицины. В связи с этим анализу также подверглись усилия российских врачей по исправлению сложившейся ситуации, их усилия по распространению медицинской помощи среди коренного населения, а*

также отношение, выраженное администрацией страны к этим инициативам.

Ключевые слова: *Туркестан, Генерал-губернатор Туркестана, медицина, врач, сладкий картофель, кассальхона, амбулаторное лечение, вабо.*

Annotation: *This article analyzes the role of the non-indigenous population in the changes that occurred in the field of medicine after the establishment of the power of the Governor-General of Turkestan in the Turkestan region. In particular, the dispatch of medical personnel to Turkestan, the organization of medical institutions in the country, the organization of medical care from doctors by volume, the attitude of the regional administration to the field of medicine were considered. In this regard, the efforts of Russian doctors to correct the current situation, their efforts to distribute medical care among the indigenous population, as well as the attitude expressed by the country's administration to these initiatives were also analyzed.*

Keywords: *Turkistan, Turkistan Governor-General, medicine, doctor, sweet potatoes, casalhona, outpatient clinic, wabo.*

Туркистон ўлкасига рус медицинасининг тарқалиши ўлкада рус аҳолисининг пайдо бўлиши билан боғлиқ бўлган. Тошкент ва Туркистоннинг бошқа шаҳарларини босиб олгандан кейин рус ҳарбий амалдорлари, зиёлилар ва кўчириб келтирилганлар қишлоқ жойларда ёки Туркистон генерал-губернаторлиги шаҳарларининг "рус қисмларида" янги ташкил этилган кўчириш пунктларида алоҳида анклавларга кўчиб ўтдилар. Ушбу “янги” шаҳар қисмларида рус аҳолиси учун барча шароитлар – мактаб, дорихона амбулатория, касалхона, театр, парк, магазинлар, музей, кутубхона, тарнспорт ва коммуникация, водопроводлари билан европа типидаги уйлар, ёритилган катта кўчалар қилинган эди. Бу ўлкага европа цивилизациясининг кириб келиши кўрасатар эди. Бироқ шуни ҳам таъкидлаш керакки бу қулайликлар фақатгина рус аҳолиси учунгина мўлжалланган эди. Туб аҳоли учун эса

умуман мумкин эмас эди[3, с. 5]. Рус тадқиқотчилари эса русларнинг янги ташкил етилган аҳоли пунктларида уюшган ҳолда жойлашишлари “хавфсизлик, иқтисодий ва маъмурий эҳтиёжлар, янги кўчиб келганлар урф-одатлари ва анъаналари ҳамда Исломга содиқлиги билан ажралиб турадиган маҳаллий аҳоли яшайдиган минтақада талаб қилинганлиги” билан изоҳлашади[8, с. 70].

Шаҳарлардаги "рус қисми"га Туркистон бошқарувчилари, зиёлилар, шифокорлар, истеъфодаги ҳарбийлар ва уларнинг оилалари, ҳунармандлар билан бирга шифокорлар ҳам кириб келган. Минтақа босиб олинганидан кейин Туркистонда биринчи бўлиб ҳарбий шифокорлар пайдо бўлиб, ҳарбий ҳаракатлар пайтида яраланган аскарларга, шунингдек, Туркистонга янги келган аҳолига тиббий ёрдам кўрсатдилар. Туркистонда биринчи тиббий тиббиёт муассасаси 1868 йилда, ўрта Осиё хонликларини қўшиб олиш бўйича ҳарбий ҳаракатлар бошланганидан бир неча йил ўтгач ва Туркистон Генерал-губернатори ташкил етилганидан бир йил ўтгач очилган. Бу 1870 йилда 415 ўринли иккинчи даражали Тошкент ҳарбий касалхонасига айлантирилган Тошкент ҳарбий касалхонаси эди. "Россия Тошкент" нинг бутун аҳолиси ҳарбий госпиталда хизмат қилган. XIX асрда ҳарбий касалхона(госпиталь) жойлашган кўча “Госпитальной”, деб номланган[8, с. 70].

Дастлаб ҳарбий-тиббий инспектор лавозими, кейинчалик эса ҳарбий тиббий бошқарма таъсис қилинган. Туркистонга келган тиббиёт хизматчиларига катта имтиёзлар тақдим қилинган. Ўлкадаги биринчи тиббий муассасалар мутлақ рус аҳолиси учун ташкил қилинган. Лекин вақтлар ўтиши юқумли касалликларнинг авж олиши, айниқса 1898 йили Самарқанд вилояти Анзоб қишлоғида ўлат, 1892 йили Тошкентда вабо тарқалиши маъмурият ўлкада фаолият оллиб бораётган тиббиёт ходимларининг талабига кўра туб аҳоли учун ҳам даволаш ишларини ташкил қилишга киришишга мажбур бўлади[3, с. 5].

Ўлкада тиббий хизматларни йўлга қўйилишида Туркистонга Россия империясининг турли ҳудудларидан аҳолининг кўчиб келишлари янада қийинлашишга сабаб бўлади. XIX рнинг иккинчи ярмидан бошлаб Сибирь ҳудудлари, Дашт ўлкаси ва Узоқ шарқ ҳудудларига йўналтирилган 100 мингдан ортиқни ташкил этган аҳоли у ердаги иқлим шароитига кўника олмасдан, Туркистонга кўчиб кела бошлади. Туркистонга кўчиб келган рус аҳолисини хоҳ унинг кўчиш гувоҳномаси бўлсин, ҳох у ўзбошимчалик билан рухсатсиз келган бўлсин, ўлкадаги вазият уларни қониқтирмади. Чунки бу ерда: биринчидан, туб аҳоли томонидан асосий ерлар ўзлаштирилган бўлган; иккинчидан, Туркистон ўлкасидаги ерларни ўзлаштириб, ишлов бериш учун кўчиб келувчиларда сунъий суғориш малакаси бўлмаган; учинчидан, мустамлака ҳукумати томонидан аҳолини кўчириш бўйича ишлаб чиқилган тартиблар амалдаги шароитга тўғри келмаган, маҳаллий маъмурият эса мавжуд вазиятга қараб ўз билганича иш тутган. Натижада ўз ерига эга бўлмаган аҳоли оғир вазиятга тушиб, орқага қайтиб кетишга мажбур ҳам бўлди. Кўчиб келувчиларнинг иқтисодий муаммоларига ижтимоий-тиббий қийинчилик ҳам қўшилди. Масалан, Андижон ҳамда Ўш уездларида ишсиз мухтожлар сони кўпайди, шунингдек, улар орасида турли тиф(ич терлама) каби касалликлар тарқалган [5, с. 18]. Шунинг учун империя маъмуриятига Туркистонга кўчириш оқимини тўхтатиб туриш ҳақида номалар жунатилган.

1883 йилдан бошлаб Тошкентда "маҳаллий аёллар ва болалар учун амбулатория" иш бошлади, унинг ғояси аёл шифокорлар Н. Н. Гундиус, А. В. Пославская ва Е. Н. Манделштамга тегишли бўлиб, улар минтақанинг автохтон аҳолиси аёлларининг дини ва урф-одатлари уларга эркак шифокорлардан ёрдам сўрашга имкон бермаганлигини пайқашди. Аёл шифокорлар дастлабки босқичда ўзларининг тиббий хизматларини бепул таклиф қилишди. Татар Биби Гафифа Нургалиева касалхонада таржимон бўлиб ишлаган. 1905 йилдан бери амбулаторияда 4 та ётоқ бор эди. Уларда

вилоятнинг туб аҳолисининг аёллари туқруқ учун қабул қилинган[8, п. 331 – 332]. Аммо бу жуда кам учрайдиган ҳолатлар бўлиб, аёллар туғруқ пайтида ёрдам сўраб рус шифокорларига мурожаат қилишган[8, с. 70-71].

Амбулатория бошлиғи туман ҳарбий тиббий инспектори томонидан танланган аёл шифокор сифатида ишлаши мумкин еди. Бундан ташқари, лавозимга тайинлаш Туркистон генерал-губернатори томонидан тасдиқланган. Штат жадвалига кўра, амбулаторияда 2 шифокор, 1 аёл фельдшер, 1 таржимон ва хизмат кўрсатувчи ходимлардан 1 киши ишлаган [7, с. 119].

Шифокорлар даволаниш учун қишлоққа борган ҳолатлар жуда кам бўлган, гарчи шаҳар шифокорлари вақти-вақти билан чечакка қарши емлаш ва бошқалар учун округларга боришга мажбур бўлишган.

Туркистон ўлкасида 1880-1889 йиллар, яъни ўн йил давомида россиялик шифокорлардан тиббий ёрдамга мурожаат қилганлар сони қуйидагича бўлган: 1889 йил – 94497, 1888 йил – 72558, 1887 йилда – 63205, 1886 йилда – 73492, 1885 йилда – 55254, 1884 йилда – 42344, 1883 йилда – 37211, 1882 йилда – 27211, 1881 йилда – 22219, 1880 йилда – 20757. маҳаллий аҳолининг россиялик шифокорларга мурожаатлари ортиб борганлиги, лекин аҳоли сонига нисбатан анча камчиликни ташкил этганлигини кузатишимиз мумкин. Масалан, 1889 йилда вилоят бўйича жами 34437 нафар аҳоли тиббий ёрдам учун ташриф буюришган. Бу даврда вилоят умумий аҳолиси сони 700 мингдан ортиқ эди[2, с. 311].

Фарғона вилояти қўшинларида касаллар орасида ўлганлар сонига келсак жуда ўртача фоиз олинади ва бу Россияга қараганда анча кам.Бу ерда 1000 та ҳолатда 10,3, 1880 йилда - 9,0, 1884 йилда ўлганлар сони, Фарғонада еса 6 йил давомида 1000 та ҳолатда ўртача йиллик ўлим сони атиги 3,94 тани ташкил етган. Биз қўшинлар ва минтақа аҳолиси орасида касаллик ва ўлим ўртасида параллеллик ўрнатолмаяпмиз, чунки маҳаллий аҳоли ўлими ва ҳатто аҳоли

сони бўйича статистик нашрлар жуда нотўғри; Россиянинг собиқ аҳолиси сони жуда оз[4, с. 14].

1885 йилда бутун аҳолининг ўлими ҳақидаги расмий маълумотлардан 1000 кишига 21,30 киши вафот етганини кўриш мумкин. Олдинги йилларда ҳеч нарса маълум эмас. Россия Россия аҳолиси, бу маълумотлар аниқроқ; шундай қилиб, 1882 йилда қўшинлар бундан мустасно, 31,82 та 1000 рус аҳолиси вафот этди; 1883 йилда 53,79; 1884 йилда 46,34; 1885 йилда 75,99. Агар маҳаллий аҳоли орасида ўлим даражаси кўпроқ ёки камроқ тўғри бўлса, унда биз рус аҳолисининг ўлими ҳақида қайғули хулосага келишимиз керак, улар орасида маҳаллий аҳолига қараганда анча кўп ўлишади. Албатта, ўлимнинг энг кичик фоизи кичик болаларга нисбатан тўғри келади, уларнинг кўпчилиги ҳар ёзда маҳаллий диареядан вафот этади. Туб аҳолининг болалари эса маҳаллий ноқулай иқлим шароитларига яхшироқ тоқат қиладилар.. Аммо умуман олганда, ҳозирги вақтда аниқ статистик маълумотлар бўлмаса, ҳар қандай ижобий хулосалар эрта бўлади[4, с. 15].

Фарғонадаги шифокорларимиз шу пайтгача юқорида қайд етилган микроорганизмларни микроскопик текшириш, уларнинг ривожланиши ва тарқалишини кузатиш имконига ега емас едилар. Аммо ҳар биримиз мўл-кўл суғориш ва илиқ иқлим таъсирида бой ўсимликлар пайдо бўлган жойларда ишонч ҳосил қилишимиз керак еди. Бу органик моддаларнинг битмас-туганмас материалини беради, улар чириган пайтда безгак касалликларининг енг кучли ва хилма-хил шаклларини келтириб чиқаради[4, с. 35].

XIX асрнинг 80-йилларидан областда маҳаллий аҳоли менталитетидан келиб чиққан ҳолда, аёллар ва болалар учун мўлжалланган шифохоналар очила бошлаган. Биринчи аёллар ва болалар шифохонаси 1887 йил Қўқон шаҳрида очилган бўлса, 1888 йил Андижонда, 1889 йил Наманганда, 1891 йил Марғилонда бундай шифохоналар фаолият юрита бошлади 24 . Бу шифохоналарда М.И. Шишова, О.И. Солнишкина, М.С. Голошевская, М.К.

Филиппова, М.А. Гейштор каби русийзабон шифокор-аёллар аҳолига тиббий хизмат кўрсатганлар[1, с. 15].

Иван Петрович Охангарон водийсидаги Тошкент округининг Тиллау қишлоғини танлаган, чунки бу ерда у окулист ҳақидаги билимларини амалиётда муваффақиятли қўллаши мумкин бўлганжой эди. И.П.Шевердин қишлоқ амбулатория касалхонасини очиб, ёшлигидан кўрликдан азият чекаётган ва бошқа турли касалликлардан азоб чекатган туб аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишга муваффақ бўлди. У ўзбек тилини муваффақиятли ўзлаштирган ва беморлар билан таржимонсиз мулоқот қила олган. Кўз касалликларидан ташқари, Иван Петрович Шевердин безгак, тиф, шамоллашни даволаш билан шуғулланган, чечакка қарши эмлаш муолажалари ва операцияларини, шу жумладан кесар кесиш амалиёти ва ҳоказоларни амалга оширган. Тиббиёт асосларини ўзлаштирган Олга Алексеевна эрига аёлларни даволашда ёрдам берган. Шифокор М. Шевердиннинг невараси, 1970 йилларнинг охирида унинг бобоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёзувчи М. И. Шевердин Тиллауга сафар қилиб, шифохона биносида 1899-1903 йилларда отаси И. П. Шевердин шифокор бўлган қишлоқда ёдгорлик лавҳаси сақланганлигини аниқлади. 1903 йилда шифокорнинг оиласи Самарқандга кўчиб ўтди. 1906 йилда И. П. Шевердин 2-сонли Урал казак отлиқ полкининг коллегиал Кенгашининг катта шифокори сифатида рўйхатга олинган. 1917 йил инқилобидан кейин, Шифокорнинг оиласи (уч фарзанди) 1920-йилларда Иван Петрович ва Олга Алексеевна вафот этган Самарқандда яшаш учун қолган[8, с. 70-72].

Самарқанд вилоятида фақат маҳаллий бемор аёлларни ва уларнинг ёш болаларини қабул қилиш учун махсус ажратилган амбулаториялар ҳам мавжуд бўлган. Мазкур шифохоналар 1886 йилдан вилоятнинг Самарқанд ва Хўжанд шаҳарларида фаолияти йўлга қўйилиб, улар фельдшерлар ёрдам берадиган аёл-шифокорлар томонидан бошқарилган.[11] Самарқанд ва

Хўжанд шаҳарларида аёл-шифокорлари бўлган махсус аёллар ва болалар шифохоналарининг ташкил этилиши мусулмон аёлларга нисбатан рационал тиббий ёрдамдан фойдаланиш имкониятини яратган. Бундан кўзланган асосий мақсад ёш авлод онгида ёшликдан рус тиббиёти устун ва афзал деган ғояни сингдириб бориш ҳамда рус маданиятини ёйиш, аҳоли ишончига кириш орқали ўз ҳукмронлигини янада мустаҳкамлаш бўлган[2, с. 311].

Соғлиқни сақлаш билан боғлиқ масалалар Ухтомский томонидан нашр етилган "Санкт-Петербург Ведомости" (1896) газетасининг мақолаларида ҳам ёритилган. Шундай қилиб, Туркистоннинг Фарғона вилоятини тасвирлаб, мақолалардан бирининг муаллифи рус шифокорларининг етишмаслигини таъкидлайди: "Дастлабки даврда ҳар бир округда кичик шошилинч ёрдам хонаси билан камида битта ёки иккита туман шифокори қўшилиши мақсадга мувофиқдир. Тўғри, бу дарҳол тиббиёт ходимларини сақлаш учун муносиб харажатларни талаб қилади, лекин нима қилиш керак: ҳаёт олдинга силжийди, бутун аҳоли фаровонлиги ҳақида қайғуради. Рус Ватанининг содиқ ўғиллари буюк Россиянинг рус аҳолиси билан бир хил бўлиши керак". Мақола муаллифининг хулосаси қизиқ: "бизнинг Осиёдаги келажакдаги устунлигимиз тинч тараққиёт йўлига йўналтирилиши керак ва ишнинг бундай баёноти билан пул маблағлари масаласи иккинчи ўринга чиқиши керак. Шундай қилиб, XIX аср охирида миллий чеккаларда соғлиқни сақлашни яхшилаш масаласи ҳал қилинмаганлигича қолган. Публицистларнинг фикрига кўра, тиббий ёрдам кўрсатишнинг яхшиланиши, ҳатто анъанавий бўлса ҳам, Шарқий чекка аҳолисининг Россиянинг ўзига бўлган муносабати ўзгаришига олиб келиши керак еди. Шу билан бирга, илмий тиббиётга алоҳида аҳамият берилди. Шу билан бирга, илмий тиббиётга алоҳида аҳамият берилди. Е. Е. Ухтомский еътибор қаратган Буддизм ва Tibet тиббиётининг тарқалишида бўлгани каби, илмий тиббиётнинг тарқалиши ва империя чеккасида соғлиқни сақлаш тизимини ташкил етиш натижасида уларнинг аҳолиси Шарқда

мустамлакачилик тартибларини ўрнатган Ғарб мамлакатларидан фарқли равишда Россия тимсолида ўз валинеъматини кўришлари керак эди[6, с. 286].

XIX аср охирида Фарғона области уездларидаги кўз касалликларига чалинган беморларга малакали тиббий хизмат кўрсатиш мақсадида “Кўзи ожизлар ҳафталиги” хайрия тадбирлари ҳам ўтказиб келинган. Ушбу ҳафталиклар давомида шифокор А.Н.Данилов беморларни кўрикдан ўтказиш билан биргаликда, кўплаб жарроҳлик амалиётларини ҳам амалга оширган. 1897 йил май ойида ўтказилган “Кўзи ожизлар ҳафталиги”да шифокор томонидан 50 дан ортиқ маҳаллий аҳоли вакили кўрикдан ўтказилган бўлса, улардан тўрт нафарида жарроҳлик амалиёти (катаракта олиш ва сунъий қорачиқ ўрнатиш) ҳам ўтказилган[6, с. 647].

XX аср бошларида Туркистон маъмурияти фелдшерлар томонидан тиббий хизмат кўрсатиш орқали нафақат шаҳарларда, балки қишлоқ жойларда ҳам вилоят аҳолисига тиббий ёрдам кўрсатиш тизимини кенгайтиришга ҳаракат қилди. Бу даврда Тошкентда шифокорлар таркиби озми-кўпми тўлдирилди, тиббиёт аста-секин тижоратлаштирилди, айниқса дорихона иши катта фойда келтирди. Шифокорлар қишлоқ жойларда ишлашга ва қишлоқлар шароитида қишлоқ поликлиникасини яратишга унчалик тайёр эмас эдилар. Шаҳар ва қишлоқларнинг туб аҳолиси кўп ҳолларда эҳтиёткор ёки хавфсираб муносабатда бўлар, баъзан эса шифокорларга душман бўлган, менталитет ва турмуш тарзидаги фарқлар аниқ кўзга ташланар эди. Қишлоқ жойларда ишлаш учун маҳаллий аҳолининг тилларини ўзлаштириш керак эди. XX аср бошларида Сирдарё вилоятининг Тошкент тумани қишлоқларида касалхоналар йўқ еди, баъзи жойларда махсус ўқитилган фелдшерлар аҳолига ёрдам беришди.

Таҳлил қилинган даврда Туркистонда хусусий тиббиёт ривожлана бошлади. 1908 йилда Тошкентда шифокор А.Н.Предтеченская томонидан 5 ўринли, агар керак бўлса, у 12 тагача кенгайтирилиши мумкин бўлган биринчи

хусусий аёллар шифохонаси очилди,. Йил давомида унда 220 аёл даволанди, уларнинг ярмига яқини туғруқдаги аёллар бўлиб, улардан касалхонада 8 кун қолиш учун 25 дан 40 рублгача тўлов олинди. Стационар беморлар кунига 3 рубл тўлашди. XX аср бошларида Тошкентда доя Ковалева ва шифокор М.И. Горенштейн 4 ўринли хусусий гинекологик шифохона ва 6 ўринли туғруқхона очди. Улардан баъзилари ҳафтанинг маълум кунларида камбағалларга бепул хизматлар кўрсатдилар. "Туркистон Ведомости" газетасида сешанба ва жума кунлари А.З.Хавинанинг стоматология кабинетида тишларни бепул даволаш мумкинлиги ҳақидаги Еълонни ўқишингиз мумкин. 1911 йил маълумотларига кўра, Тошкентда 48 нафар шифокор бўлиб, улардан 30 нафари хусусий тиббий хизмат кўрсатган[7, с. 120].

1913 йилнинг 1 апрелида Қўқонда Ч.Ю.Норвилло ва Н.С.Качхоев томонидан 10 та доимий жойга эга бўлган биринчи хусусий шифохона очилган. Шифохона Уставига кўра касалхона жарроҳлик, ички касалликлар, аёллар касалликлари ва асаб касалликлари билан оғриган беморларга замонавий илмий талабларга жавоб берадиган даволаш ва парвариш қилиш имкониятини яратиш мақсадида ташкил этилган . Ўша давр матбуотида хусусий шифохоналарнинг фаолияти ёритиб борилган. Чунончи, “Садои Фарғона” газетасида Қўқондаги Ч.Ю Норвилло ва Н.С. Качхоевларнинг хусусий шифохонасидан ташқари аёл шифокор Е.С. Мастеркова, шифокорлар Чернобородов ва Бройнштейнларнинг хусусий шифохоналари беморларни икки маҳал: эрталабки соат 9 дан соат 12 гача, кечқурун соат 17 дан соат 19 гача қабул қилишлари ҳақида хабарлар ҳам берилган[6, с. 286].

Амбулатория поликлиникалари асосан Туркистон вилояти шаҳарларида очилган, қишлоқ аҳолиси тиббий ёрдамисиз қолган. Масалан, XИX аср охири-XX аср бошларида Самарқанд вилоятида атиги 11 та, Сирдарё вилоятида 15 та амбулатория мавжуд еди. Аксарият шифокорлар томонидан маҳаллий тилларни билмаслик ва таржимонларнинг етишмаслиги аҳолига тиббий ёрдам

кўрсатишни мураккаблаштирди. Буни 3 йил 1914 сентябрда "Садои Фарғона" газетасида чоп етилган мақола тасдиқлайди, унда маҳаллий аҳоли шифокорлари билан боғланмасликнинг сабабларидан бири тил муаммоси еканлиги айтилган. Беморлар ўз ҳолатларини имо-ишоралар билан тушунтиришди, лекин шифокорларнинг сўзларини тушунишмади ва тасодифий дори-дармонларни қабул қилишди. Ушбу мақоланинг номаълум муаллифи Туркистон аҳолисига тиббий ёрдам кўрсатиш учун ҳатто юзлаб мусулмон шифокорлар ҳам етарли емаслигини ёзган. [1, с.17]

Сирдарё Кўчириш Бошқармаси ҳудудида 1915 йилга келиб 15 та врачлик ва фелдшерлик хизмат кўрсатиш марказлари кўчиб келган аҳолига тиббий хизмат кўрсатган. Бу хизматлардан маҳаллий аҳоли ҳам фойдаланганлиги таъкидланади. Ушбу марказлар асосан Туркистонга кўчиб келганларнинг вақтинча яшаш жойи ҳисобланган бараклар яқинида жойлашган эди. 1915 йилда жами 52513 нафар аҳолига тиббий хизмат кўрсатилган 46 . Тошкент шаҳрида тиббий марказлар сифатли бўлган. Кўчиб келганлар бу ерда тиббий назоратдан ўтиб, асосан, Самарқанд ва Фарғона вилоятлари уездларига жўнатилган[5, с. 20].

Хулоса

Туркистон вилояти шифокорлари ва тиббиёт ходимлари кўп ишларни амалга оширдилар, кўпинча энг зарур ёрдамни кўрсатдилар. Бунда айрим рус врачларинниг фидокорона меҳнатлари, ўз хизмат вазифалрига чуқур масъулият билан ёндашишларини ҳам эътироф этиб ўтиш жоиз. Бироқ, Россия империяси ҳукумати тиббий хизматни кенг аҳоли орасида ривожлантириш учун етарли маблағ ажратмади ва натижада таҳлил қилинган даврда тиббий ёрдамнинг бутун тизими оммавий характерга эга бўлмади. Тиббиёт муассасаларининг ташқи кўриниши, уларнинг барча афзалликларига ва Россия тиббиёт муассасалари вакилларининг фидокорона меҳнатига қарамай, дастлабки даврларда туб аҳоли томонидан асосан диний нуқтаи назаридан

қабул қилинган. Бу, биринчи навбатда, дин, маданият, менталитетдаги ёндашувлардаги фарқлар, мусулмон аҳолиси учун рус тиббиёти вакиллари томонидан қўлланиладиган техникани қабул қилмаслик, ташқаридан келган бегона нарсани рад этиш туфайли содир бўлди. Шу билан бирга, кейинги вақтларда ишончсизлик муаммоси аста-секин бартараф этила бошланган. XIX аср охири-XX аср бошларида Туркистонда анъанавий тиббиётни Ғарб тиббиёт тизимига қўшишга уринишлар қилинмади, улар мустақил равишда мавжуд эди. Натижада ўлкадаги янгидан йўлга қўйилган тиббий хизмат туб аҳоли ва туб бўлмаган тоифасининг ҳам эҳтиёжларини тўла қондира олмади. Октябрь тўнтарилишидан кейин тиббиёт муассасаларининг Туркистон генерал-губернаторилиги томонидан молиялаштирилишига қарамлиги, кам сонли хусусий тиббиёт муассасаларининг буржуазия қолдиқлари сифатида қабул қилиниши ўлкадаги тиббий хизматга берилган катта зарба бўлди.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бадалов А.А. Фарғона областида соғлиқни сақлаш тизими ва ундаги ўзгаришлар: тарихий таҳлил (XIX аср охири – XX аср бошлари) мавзусидаги 07.00.01 – Ўзбекистон тарихи тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Андижон, 2022. – Б.15.
2. Бўтаев Ж.Ш.XIX асрнинг иккинчи ярмида Самарқанд вилоятида тиббий аҳвол (ЎЗМА ҲУЖЖАТЛАРИ АСОСИДА) // ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021 ISSN: 2181-1385. – P.311.
3. Зияева Д.Х. Медицина и здравоохранение в Средней Азии: традиции, модерназации и трансформация (конец 19 – начало XX вв.) Социальная жизнь ва Центральной Азии в начале XX века. Материалы международной конференции. Самарканд. 2010. –С.5.

4. Кушелевский В.И. Материалы для медицинской географии и санитарного описания Ферганской области. Т.III. Новый Маргелан, 1891. – С.14,
5. Равшанов Ш.Т. Туркистонга Россия империяси аҳолиси кўчиб келишининг ижтимоий тарихи (XIX аср охири – 1917 йил) мавзусидаги 07.00.01 – Ўзбекистон тарихи ихтисослиги бўйича тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2022. – Б.20.
6. Суворов В.В. Медицинская помощь как фактор культурного и политического влияния в оценках отечественной публицистики рубежа XIX – начала XX века // Bulletin of Medical Internet Conferences (ISSN 2224-6150) 2017. Volume 7. Issue 3. – С.647.
7. Шадманова Санобар Базарбаевна Медицина и население Туркестана: традиции и новации (конец xix - начало XX вв.) // Историческая этнология. 2017. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/meditsina-i-naselenie-turkestana-traditsii-i-novatsii-konets-xix-nachalo-xx-vv (дата обращения: 20.05.2023).
8. Цыряпкина Ю.Н. Деятельность русских военных врачей в ходе организации медицинского дела в Ташкентском уезде Туркестана во второй половине XIX – начале XX вв. // Вестник Кемеровского государственного университета. 2017, № 1. – С.70,